

Interfaol o'qitish metodlarining quyidagi afzalliklari mavjud:

1. O'z-o'zini ifoda etish qobiliyatini rivojlantiradi. O'quvchilar o'z fikrlarini erkin ifoda etish imkoniyatiga ega bo'ladi, bu esa ularning nutqiy va kommunikativ ko'nikmalarini oshiradi.

2. Tanqidiy fikrlashni kuchaytiradi. Turli qarashlar va yondashuvlar bilan tanishish o'quvchilarga o'z fikrlarini tanqid qilish va mustaqil xulosalar chiqarish imkonini beradi.

3. Ijodkorlikni rag'batlantiradi. Yangi g'oyalar va yechimlar kashf etishga undovchi darslar, o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini yuzaga chiqaradi.

4. O'rganishni yanada samarali qiladi. Faol ishtirok etish o'quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi, bu esa ularning o'rganish samaradorligini yaxshilaydi.

5. Shaxsiy va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradi. Guruhli ishlar va muhokamalar orqali

o'quvchilar jamoada ishlash, boshqalar bilan hamkorlik qilish va konfliktlarni hal qilish ko'nikmalarini egallaydilar.

Interfaol o'qitish metodlari, zamonaviy ta'lim sohasining ajralmas qismi hisoblanadi. Ushbu metodlar, o'quvchilarning bilim olish jarayonida faol va maqsadli ishtirok etishlarini ta'minlaydi va ularning shaxsiy hamda akademik rivojlanishlariga katta hissa qo'shadi.

Xulosa qilib aytganda, o'qituvchilar mazkur metodlar yordamida o'quvchilarning o'z bilimlarini chuqurroq tushunishlarini va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishlarini ta'minlaydilar, bu esa ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga zamin yaratadi. Bu yondashuv o'quvchilarning bilim olish jarayonini qiziqarli va tushunarli qilish orqali, ularning ta'limiy yutuqlarini sezilarli darajada oshiradi.

Adabiyotlar

1. John Hattie. "Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement". United Kingdom: Routledge. 2008. –P.378.

2. Tony Wagnerning "The Global Achievement Gap: Why Even Our Best Schools Don't Teach the New Survival Skills Our Children Need – and What We Can Do About It" Basic Books. 2008. –P.360.

3. Charles Fadel "21st Century Skills: Learning for Life in Our Times". Jossey-Bass, 2009. –P. 304.

4. Toirova M.E. O'qish savodxonligi. Darslik. –Toshkent: Novda Edutainment. 2023. 80-b.

5. Husanboyeva Q., Hazratqulov M., Xolsaidov F. Ona tili va o'qish savodxonligiga o'rgatish metodikasi. Darslik. –Toshkent: "Innovatsion-ziyo", 2022. 252-b.

6. <https://aniq.uz/uz/yangiliklar/4k-modeli-zamonaviy-talimga-innovation-yondashuv>.

REZYUME. Ushbu maqolada o'qish savodxonligi – bu o'quvchilarning nafaqat matn bilan ishlash ko'nikmasi, balki ularning umumiy ta'limiy, shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishlarining asosi hisoblanishi ko'rsatilgan. O'qish savodxonligiga erishishning zamonaviy usullari ko'rsatib berilgan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье представлена грамотность чтения – это не только умение учащихся работать с текстом, но и основа их общеобразовательного, личностного и социального развития. Показаны современные способы достижения читательской грамотности.

SUMMARY. This article shows that reading literacy is not only the skills of students to work with text, but is also considered the basis of their general educational, personal and social development. Modern ways are shown to achieve reading literacy.

OG'ZAKI VA YOZMA NUTQNI O'STIRISHDA KO'CHMA MA'NOLI SO'ZLAR VA TASVIRIY IFODALARDAN FOYDALANISH

O.Eshimbetov – katta o'qituvchi

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: bog'lanishli nutq, ko'chma ma'noli so'zlar, tasviriy ifoda, ibora, mashq, topshiriq, mashg'ulot, so'z boyligi.

Ключевые слова: связная речь, слова с переносными значениями, изобразительное выражение, фраза, упражнение, задание, занятие, словарный запас.

Key words: connective speech, figurative meanings of words, descriptive expression, phrase, exercise, task, lesson, vocabulary.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'z ishlarida yangi usul va metodlarni tanlab, ularning nutq, hissiy va intellektual rivojlanishi uchun bu darslarni takomillashtirishga, didaktik ahamiyatini oshirishga intiladi. Buning uchun o'qituvchi mashg'ulot davomida o'zbek xalq ertaklaridan bolalarga ma'lum bo'lgan frazeologik iboralardan foydalanishganligi

sababli, frazeologik birikmalarga murojaat qilish foydalidir: yetti o'lchab bir kes, sanamay sakkiz dema, yerga urmoq, ko'kka ko'tarmoq va boshqalar. Bu iboralarning haqiqiy ma'nosini to'liq anglash uchun ularni matn asosida o'rgatish lozim. Ayrim frazeologik burilishlarning kelib chiqishi haqidagi ma'lumotlar o'quvchilarni boyitibgina qolmay,

qiziquvchanlikni yuzaga keltiradi, kuzatish, nutqning rivojlanishiga yordam beradi. Masalan, frazema qarg'alarni - beparvo bo'lish, vaqtni maqsadsiz o'tkazish, dangasa deb hisoblaydi. Beparvo o'quvchi ko'pincha derazadan tashqariga qaraydi. Balki u, to'g'ri qiladi. Shuning uchun sinfda bolalarga darsda diqqatli bo'lish qanchalik muhimligini tushuntirish kerak.

Nutqiy faoliyat bilan bog'liq tadqiqotlarda keltirilishicha: "Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishining aktiv faoliyatining muhim vositalaridan biridir, o'quvchi uchun esa nutq maktabda muvaffaqiyatli ta'lim olish vositasidir. Bolani kichik yoshidanoq ravon gapirishga o'rgatish lozim. O'quvchilar nutqini o'stirish uchun o'qituvchilar o'quvchilar nutqning talaffuzi, lug'ati, sintaktik qurilish va bog'lanishli nutqini faol o'zlashtirishga yordam beradigan metod va usullardan foydalanishi kerak bo'ladi" [1]. Nutqning rivojlanishida maqol, matal, tasviriy ifoda va iboralarning ahamiyati katta. Mazkur lisoniy vositalar fikrlashga ham undaydi. Mantiqiy fikr yuritish orqali o'quvchilarga rahm-shafqat so'rayman kabi ma'no va frazeologik birliklarni ro'yobga chiqarish lozim. Ayrim frazeologik birliklarning kelib chiqishi haqidagi ma'lumotlar o'quvchilar bilimni boyitibgina qolmay, qiziquvchanlikni yuzaga keltiradi, kuzatishning rivojlanishiga yordam beradi. Masalan, yettinchi birikmasi "baxtli bo'lish, mamnun bo'lish"dir. Lekin nima uchun osmonda va yettinchi! Qadimgi odamlar gumbaz yetti sohadan, sirtan iborat deb hisoblashgan va yettinchisi jannatdir. Demak, og'zi qulog'ida "xursand, mamnun" ma'nosini anglatadi. Frazologik iboralar baholovchi ma'noga ega, ya'ni ular insonning ijobiy yoki salbiy xarakteristikasini o'z ichiga oladi. Ko'pincha frazeologik birliklar insonning ichki (ruhiy) holatini, uning tajribalari dunyosini va boshqa odamlar bilan munosabatlarning tabiatini aniq aks ettirishga yordam beradi. Mehribon, halol inson haqida qalb keng, ochiqko'nil deyishadi. Matnlar tarkibidagi ayrim ifodalarning kelib chiqishi haqidagi ma'lumotlar bolalar bilimni boyitadi, faqat o'qituvchi javob topa olishi kerak. Frazemaning etimologiyasi bilan tanishish qattiqqo'llikni tortib oladi, o'quvchilar qattiqqo'llikni eritilgan misdan tortib olingan yupqa metall ip, ko'proq oltin yoki kumushdan ekanligini bilib oladilar. Obrazli iboralar lug'ati bolaning tafakkur ufqlarini kengaytiradi, chunki frazeologik birliklar haqqoniy yoki tarixiy manba hisoblanadi. Bularning barchasi o'quvchilarni milliy madaniyat, tarix va xalq an'analari haqidagi faktlar bilan tanishtirishga asos bo'ladi. Masalan, qovog'ini uymoq (xafa bo'lish) – "tushkun, g'amgin kayfiyatda bo'lish".

Iboralardan foydalanilgan bunday darslardan so'ng bolalarda til uchun yangi so'z va iboralarni o'rganishga rag'bat paydo bo'ladi va mustahkamlanadi. Tavsiya etilgan darsdagi matn parchalari aniq maqsadga ega – ularning so'z

boyligini rivojlantirish va kengaytirish. Milliy maktabning boshlang'ich sinflarida nutqni rivojlantirish barcha turdagi tarbiyaviy ishlar va mavzularning ajralmas qismi bo'lgan asosiy vazifadir. Barcha turdagi ishlar bolalarning faol ishtirokida amalga oshiriladi. O'qituvchi barcha o'quvchilarning muloqotga jalb etilishini ta'minlashi, davlat tilini o'qitishda o'zbek tilida so'zlashishdan cho'chimasligi kerak. Masalan, sifatlarni o'rganishda mashqlarga doir iyyorlangan vazifalari foydali va qiziqarli bo'lishi lozim: otlar quyidagi belgilarni bildiruvchi sifatlarni olishi mumkin: qizil qalam, yashil olma. (Bolalar so'zlarni doskaga va daftarlarga– baland, past, mehribon va hokazolarni tanlab yozadilar.) Ushbu sifatlarning lug'aviy ma'nosini nomlang, degan topshiriq berish mumkin. Bundan tashqari, mustaqil ishlash mumkin. Bolalarga matnlardan birini tanlash taklif etiladi. Bundan tashqari yana shunday jumalar taqdim qilish kerakki, o'quvchilar nuqtachalar bilan ochiq qoldirilgan o'rinlarni to'ldirsin. Yoki quyida berilganlardan sifatlarni toping. (qora, qora, kechqurun, kechqurun, kechqurun, tikan, tikan, tikan, bulut, bulutli, qor, qor, kuchli, kuchli, kuch). Keyin ijodiy ish berib, masalan, topilgan so'zlardan daftarlarda gaplar tuzib, o'z sifatlarinigizni, albatta, qo'shib chiqishingiz mumkin. Ma'nosiga bog'liq bo'lgan jumalarni olasiz, shuning uchun hikoya olishingiz mumkin. Yangi vazifa: hikoya tuzing va yozing, shaklida bo'ladi. Bu ish turi o'quvchilarda ijobiy his-tuyg'u va motivatsiyani uyg'otadi, nutqni yaxshi rivojlantiradi [2]. Holbuki, bolalarni milliy ildizlar bilan bog'lash kerak. O'zbek tilini o'qitish jarayonining etno-madaniyat yo'nalishi zamonaviy gumanitar ta'limning muhim va dolzarb vazifasi bo'lib, ko'pmillatli mintaqalar sharoitida uning ahamiyati ortib boradi. Etno-madaniy meros, birinchi navbatda, tilning leksik birliklari tarkibida, uning paradigmatic munosabatlarida, masalan, "so'z va uning lug'aviy ma'nosi" mavzusini o'tishda, o'zbek yoki qoraqalpoq xalqining ruhini aks ettiruvchi darsga matn tayyorlashingiz mumkin, xalqning an'anaviy marosimlari, e'tiqodlari, milliy kiyim va boshqalardan ko'rgazmali vosita sifatida foydalanishingiz mumkin. Hamma narsa o'qituvchining ijodiy faoliyatiga, tayyorligiga bog'liq. Quyidagi tabiatga doir uy vazifasini bajarishingiz mumkin. Bahor faslida Navro'zda bayramga oid qiziqarli ma'lumotlar o'qituvchi uchun, ayniqsa, shahar maktablarida, bolalar xalq an'analari va urf-odatlaridan ajralgan ishda ishtirok etish foydalidir. O'zbekiston va qoraqalpoq xalqlari madaniyati materiallariga murojaat qilish etno-madaniy shaxsni shakllantirish imkonini beradi. O'qituvchi integratsiya tamoyilini amalga oshirish imkoniyatlariga tayangan holda dars uchun matn materiallarini tanlab olib, O'zbekiston badiiy, folklorshunoslikda, o'zbek xalqlari madaniyati va an'analarga oid qo'llanmalardan boy ma'lumotlar topa oladi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi maktab o'quvchilari nutqini boyitishning asosiy manbalari

badiiy asarlar ekanligini doimo yodda tutishi lozim, chunki u milliy tilning barcha vositalaridan badiiy obrazlar yaratish va o'quvchi ongi va his-tuyg'ulariga ta'sir etish uchun foydalanadi. Badiiy adabiyot voqelikni aks ettirish va bilishning o'ziga xos usulidir. Bu yerda obrazlilik maxsus leksik va sintaktik metodlar orqali yaratiladi. So'zning obrazliliği va poetik kuchi ba'zan eng oddiy so'zlar katta kuchga ega bo'lgan maxsus so'z birikmalarida yotadi. Badiiy nutqning ifodaliligini oshiruvchi tilning muhim, zaruriy vositalaridan biri perifrazalar bo'lishi mumkin. Perifraza – bu obyekt yoki hodisaning nomini uning muhim xususiyatlarini tavsiflash yoki uning xarakterli xususiyatlarini ko'rsatishdan iborat bo'lgan nutq navbatlaridir [3]. Yana bir nomi tasviriy ifodalardir. Ular nutqiy obrazlilik, ifodalilikni beradi, uni chiroyli va aniq qiladi. Bu ilmiy ta'rif bo'lib, bolalar tasviriy ifodalarni topishmoq deb biladilar. Boshlang'ich sinf o'quv rejasida tasviriy ifodalar bo'yicha maxsus ishlar ko'zda tutilmagan. Binobarin, badiiy adabiyotdan topilgan tasviriy ifodalarni o'qituvchi tushuntirishi lozim. Perifraza metaforik, ya'ni ular allegoriyaga, so'zning "majoziy" ma'nolarda harakat qilish qobiliyatiga tayanadi. Shuning uchun tasviriy ifodalar semantikasi tasviriy ma'nosiga e'tibor berib, batafsil tushuntirish tarzida amalga oshirilishi lozim. Tasviriy ifoda bilan tanishish 1-sinfda boshlanadi. Ko'p sonli tasviriy ifoda o'yinqaroq, ko'ngil ochar tarzda bolalarni kuzatishga o'rgatadigan, zukkolikni rivojlantiradigan topishmoqlarda topiladi. Masalan: yer ostida oltin qoziq (sabzi). Qizil eshiklar mening g'orimda, eshiklarda oq hayvonlar o'tiribdi. Go'sht ham, non ham – barcha o'ljalarim – bu hayvonlarga mamnuniyat baxsh etaman. (Og'iz va tishlar) Asosan, narsalar va tabiat hodisalari topishmoqlarda shifrlanadi. Zangori ekran, oq oltin, kumush tola. O'zbek tili darslarida topishmoqlardan foydalanish so'z birikmalarini, grammatik qoidalarni o'rganishda o'yin elementlarini darsni jonlantiruvchi bilim materialiga keltiradi. Bu esa o'qituvchiga dars bir xilligining oldini olishga yordam beradi, bu esa o'quvchilarning charchashi va diqqatining yo'qolishiga olib kelmaydi. Zotan, savod o'rgatish davrida bolalar so'zning polisemiysi tushunchasi bilan tanishadilar. Ular

polisemiyanı allegoriyadan, so'zning "obrazli" ishlatilishidan kelib chiqadi. Uchinchi sinfda o'quvchilarga to'g'ridan-to'g'ri qo'shimcha ravishda masalan, oltin so'zi ishlatilayotgan sifatga qarab necha ma'no kasb etishini ko'rsatish mumkin: qizil oltin (donor qoni) oq oltin (paxta) ko'k oltin (tabiiy gaz) yashil oltin (o'rmon) qo'ng'ir oltin (qo'ng'ir ko'mir) kulrang oltin (sement) qora oltin (neft) bolalar so'zning metaforik xarakterini amalda o'rganadilar. Oltin foydali, kamyob, qimmat deb yuqori baholanadigan narsa deb ataladi. So'zlarning noaniqligidan bolalar omonimiyaga, tovush jihatdan bir xil, lekin turli semantikaga ega bo'lgan so'zlarga o'tadilar. Tasviriy ifodalardan foydalanish nafaol lug'atdan faol qismga iloji boricha ko'p so'zlarni o'tkazish uchun yordam beradi. Shu maqsadda diktant o'tkazishingiz mumkin. Masalan: o'qituvchi perifraza yozadi, o'quvchilar esa uning ma'nosini yozadilar, yoki, aksincha, o'qituvchi ma'no chiqarib o'qiydi va o'quvchilar perifrazani iloji boricha shu so'zga moslashtirishi kerak. Lug'atlar ish uchun juda foydali vosita. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'pgina o'qituvchilar o'zlarining didaktik ishlanmalaridan foydalanadilar, ular sinonimiya, epitelar va hokazolarning qisqa lug'atlarini ham tuzadilar. Bog'lanishli nutq malakalarini shakllantirish mashqlari maqsadga muvofiq, izchil va tizimli ish o'quvchilarning asossiz takrorlanishlardan tiyilishiga, nutqini obrazli, jonli va ifodali bo'lishiga yordam beradi va eng muhimi, lug'atni boyitish va faollashtirishga yordam beradi.

Tajribali o'qituvchilar 1-sinf dan boshlab og'zaki nutq – talaffuzning barcha jihatlarini til me'yorlariga mos holda rivojlantirish va takomillashtirish, grammatik jihatdan to'g'riligi, bayonlarning uzviyligi va izchilligi, ifodaliligi bo'yicha ish boshlashni taklif etadilar.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida bog'lanishli nutq hosil qilish uchun avvalo, ularning so'z boyligini oshirib olish lozim. Bunday paytda o'qituvchi maxsus leksik vositalarda foydalansa, amaliy ahamiyati yuqori bo'ladi, ayniqsa, iboralar, tasviriy ifodalardan faol foydalanish kerak.

Adabiyotlar

1. Ahmadjanova M., Mamatqulova D. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki va yozma nutqini o'stirish tizimi. // Молодой учёный №4.
2. Jinkin N.I. Psixologicheskie osnovi razvitiya rechi. - M.: 1966. –S. 83-85.
3. Krestinskaya T.P., Petrov S.V. Kak polzovatsya slovom. – Leningrad: 1988.

REZYUME. Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilaridan ibora, tasviriy ifoda va boshqa leksik vositalarni maqsadli o'qitish orqali so'z zaxirasini oshirish, eng asosiysi bog'lanishli nutq hosil qilish uchun mashq va topshiriqlar tuzish bo'yicha tavsiyalar, matn tanlash bo'yicha yo'l-yo'riqlar taklif qilingan.

РЕЗЮМЕ. В статье даны рекомендации по увеличению словарного запаса путем целенаправленного обучения младших школьников фразам, наглядным выражениям и другим лексическим средствам, самое главное - составление упражнений и заданий для формирования связной речи, а также способы выбора текста.

SUMMARY. The article offers recommendations for increasing the vocabulary by purposefully teaching younger schoolchildren phrases, visual expressions and other lexical means, the main thing is to make exercises and tasks for the formation of coherent speech, as well as ways to select text.